

Verso

Irodalomtörténeti folyóirat

Verso
Irodalomtörténeti folyóirat
2023/2

Szakmai védnökök

Bartók István
Jankovits László
Nagy Imre

Szerkesztők

Bozsoki Petra
Kucserka Zsófia
Laczkó András
Pálffy Eszter
Pap Balázs
Szatmári Áron

Az idegen nyelvű rezümék nyelvi lektora

Maczelka Csaba

Tördelőszerkesztő

Pap Balázs

Borítóterv

Simor Kamilla

ISSN 2630-8479

Felelős kiadó a PTE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet
Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tan-
székének vezetője (7624 Pécs, Ifjúság útja 6.)

szerk@versofolyoirat.hu

TARTALOM

TUDOMÁNYOS GYŰJTEMÉNY

BOZSOKI PETRA	
Politizáló nőtörténetírás	
A 19. századi magyar nőtörténetről szóló diskurzus tendenciái (módszertani javaslat)	9
V. HORVÁTH KÁROLY	
Adalékok a Mombelli grófok genealógiájához	33

KRITIKAI LAPOK

BÓDI KATALIN	
Arcok és álarok	
<i>A rokokó arcai: Tanulmányok egy tünékeny fogalom történetéhez</i> , szerk. BARTHA-KOVÁCS Katalin, FÓRIZS Gergely, Bp., reciti, 2022 (Reciti konferenciakötetek, 17).	57
RÁKAI ORSOLYA	
Olvasók, fogyasztók, földi és mennyei ökonómiák	
<i>Kapitalizmus és irodalomtörténet</i> , szerk. ANDRÁS Csaba, HITES Sándor, Bp., reciti, 2022 (Reciti konferenciakötetek, 15).	65
MACZELKA CSABA	
Tézis – antitézis	
CZIGÁNYIK Zsolt, <i>Utopia Between East and West in Hungarian Literature</i> , Palgrave Macmillan, 2023 (Palgrave Studies in Utopianism).....	75

HASZNOS MULATSÁGOK

PETŐFI 200

OWAIMER OLIVER – RADNAI DÁNIEL SZABOLCS	
Kerényi Ferenc, Margócsy István és a Petőfi-gépezet (Szubjektív megjegyzések a Petőfi-évről)	87
SZABÓ-REZNEK ESZTER	
Vizuális emlékezettörténetek a Petőfi-évből	101

FILLÉRTÁR

OWAIMER OLIVER	
Egy kultuszregény ismeretlen előszava	
Adalékok az <i>Álmok álmodója</i> recepció- és kiadástörténetéhez	109
ASBÓTH JÁNOS	
Előszó (<i>Közzéteszi Owaimer Oliver</i>).....	115
A tanulmányok összefoglalói / Abstracts.....	119
A lapszám szerzői	121

Owaimer Oliver

Egy kultuszregény ismeretlen előszava

Adalékok az *Álmok álmodója* recepció- és kiadástörténetéhez

Asbóth János *Álmok álmodója* (1877) című regényét,¹ amely a szerző egyetlen szépirodalmi műve, az 1990 utáni irodalomtörténet-írás fedezte föl. Ahogyan Szegedy-Maszák Mihály megjegyzi, a rendszerváltás utáni évtizedekben több értelmezés és kommentár jelent meg róla, mint az azt megelőző bő száz évben.² A rekanonizáció persze nem volt előzmény nélküli, valójában Németh G. Béla írásai indították el: bravúros prózapoétikai elemzése (1958), *A magyar irodalom története* negyedik kötetébe írott szócikke (1965) és az 1990-ben megjelent újrakiadáshoz közölt bevezető tanulmánya.³ Sőt, korábban Halász Gábor, Rónay György és Bori Imre is felfigyeltek Asbóth elfeledett művére.⁴ Sokat elárul viszont a mű 1990 előtti kanonikus pozíciójáról Németh G. Béla 1958-ban megjelent tanulmánya, amely tanácsosnak látta Asbóth regényének „[t]artalmát a szokottnál nagyobb részletességgel s leíróbb módon ismertetni”, arra hivatkozva, hogy az akkori nagyközönség számára hozzáférhetetlen szövegről van szó, amelyből „az egész országban alig néhány példány lelhető föl”.⁵

Az új, akár szimbolikusan is tekinthető időpontban megjelenő kiadást sorra követték a regény újabb kiadásai és egyéb válogatások is az Asbóth-életműből,⁶

1 Első kiadása: ASBÓTH János, *Álmok álmodója*, Bp., szerzői kiadás, 1878.

2 SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A szabadelvűség értékörző bírálata, 1875: Megjelenik Asbóth János Magyar Conservatív Politika című könyve = Sz.-M. M., Az újraelvűsítés kényszere: Szegedy-Maszák Mihály válogatott munkái*, Pozsony, Kalligram, 2011, 249–258.

3 NÉMETH G. Béla, *A próza zeneiségének kérdéséhez (Asbóth János regénye, az Álmok álmodója)*, *A Magyar Tudományos Akadémia Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályának Közleményei*, 13(1958), 1–4. sz., 355–392; Uő, *Asbóth János (1845–1911) = A magyar irodalom története 1849-től 1905-ig*, szerk. SÓTÉR István, Bp., Akadémiai, 1978, 500–501; Uő, *Előszó = ASBÓTH János, Álmok álmodója*, kiad. BUNDULA István, Z. KOVÁCS Zoltán, Bp., Szépirodalmi, 1990, 5–25. Az *Előszó* először az *Új írás* 1988. októberi számában jelent meg *Ábránd, csalódás, sztoicizmus: Egy kétarcú regény két stílus határán* címen.

4 HALÁSZ Gábor, *Magyar századvég*, Nyugat, 1937/11, 303–324; RÓNAY György, *A regény és az élet: Bevezetés a 19–20. századi magyar regényirodalomba*, Bp., Káldor György Könyvkiadó, 1947, 105–115; BORI Imre, *A magyar irodalom modern irányjai*, I, Újvidék, Forum, 1989, 137–155. A recepciótörténet ismertetését (s olykor kritikáját) nyújtja: SZEGEDY-MASZÁK Mihály, *A szabadelvűség... i. m.*, 355.

5 NÉMETH G. Béla, *A próza zeneiségének kérdéséhez... i. m.*, 355.

6 A regény további kiadásai: ASBÓTH János, *Álmok álmodója = Régi magyar regények*, II, kiad., tan. SZILÁGYI Márton, Bp., Unikornis, 1994; ASBÓTH János *Válogatott művei*, kiad. KICZENKÓ Judit, Piliscsaba, PPKE BTK, 2002 (Kötelező ritkaságok); Uő, *Álmok álmodója*, kiad. SZILÁGYI Márton, Bp., Osiris, 2009; *Ua.*, Bp., Fapadoskonyv.hu, 2012; *Ua.*, kiad. SZEGEDY-MASZÁK Mihály, Bp., Magyar Közlöny, 2016 (Nemzeti Könyvtár, 57).

amely eszmetörténészek, politológusok, történészek és más szakterületek kedvelt kutatási tárgyává vált. Az újrafelfedezés során az *Álmok álmodója* valóságos kultuszregény lett: 2004-ben önálló konferenciát szenteltek a műnek Debrecenben, s több mint huszonöt publikáció és két teljes könyv jelent meg róla.⁷ A szerző és regénye mindenekelőtt annak köszönhető népszerűségét, hogy olvasói – még ha olykor bírálták is a didaktikusnak vélt zárlatot – a 20. századi esztétizáló modernség előzményeit vélték benne megtalálni. Az elmúlt évtizedek recepciója szerint az *Álmok álmodója* a magyarországi szimbolizmus, szecesszió, lélektani regény, illetve a magyar irodalmi Schopenhauer-recepció egyik előfutárának tekinthető, de erős eszmei rokonságot mutat kortársával, Friedrich Nietzschével is. (Érdekesség, hogy az életművel foglalkozó politológiai-eszmetörténeti-történeti kutatások viszont éppen a konzervativizmus szellemi örökségét fedezték föl Asbóthban.)⁸ Ahogyan azt Vasas Géza megállapítja, a mű heurisztikus erejű újraolvasás-hulláma a jelenidejűség illúzióját eredményezte. Elemzése szerint a *Holmiban* például olyan írások jelentek meg Asbóth regényéről, amelyek akár kortárs recenzióként is olvashatók: így „miközben a regényen a legkorszerűbb elemző apparátust és a legfinomabb esztétikai műszereket, varázsszereket próbálták ki, egyes túlságosan is eleminek vélt tényekre jóval kevesebb figyelem jutott”.⁹ Sok más mellett talán ebből is következhetett, hogy a lelkes interpretációs kísérletek és újradolgozások kevés figyelmet fordítottak a regény keletkezés-, kiadás- és recepciótörténeti hátterére.

Emiatt nemcsak hogy máig meglehetősen ellentmondásos adatok terjednek az 1877-ben megjelent mű keletkezési idejéről,¹⁰ de elfeledettségének okai is (részben) ismeretlenek maradtak. Valószínű ugyanis, hogy a regény korabeli elutasítotttsága nem kizárólag esztétikai szempontokkal magyarázható. Ami a széptani kérdéseket illeti, a korabeli kritika a regény vélt műfaji és szerkezeti következetlenségeit

7 A két könyv: LŐRINCZ Anita, *A klasszikus eszmény regénye: Asbóth János: Álmok álmodója*, Bp., EditioPrinceps, 2016; POZSVAI Györgyi, *Visszanéző tükörben: Az Álmok álmodója ezredvégi olvasata*, Bp., Argumentum, 1998. Néhány figyelemre méltó tanulmány, a teljesség igénye nélkül: SZAJBÉLY Mihály, *Asbóth, az Álmok álmodója és Schopenhauer* = Sz. M., *Álmok álmodói: Irodalomtörténeti tanulmányok*, Bp., Magvető, 1997, 83–121; MILBACHER Róbert, „...valamit jelenteni akartam...”, *Alföld*, 49(1998), 53–69; TAKÁTS József, *A kötelességeszme regénye*, Holmi, 1996/8, 1123–1134; SZILÁGYI Márton, VADERNA Gábor, *Ideál és való ellentéte (Toldy István: Anatole; Asbóth János: Álmok álmodója)* = *Magyar irodalom*, főszerk. GINTLI Tibor, Bp., Akadémiai, 2010, 580; BENE Zoltán, *Hatni, Alkotni, Emlékezni: Kölcsey, Madách és Asbóth János kötelességeszménye az emlékezet vonatkozásában = Lábjegyzetek Platónhoz: Az emlékezet*, szerk. LACZKÓ Sándor, Szeged, Státus, 2017, 119–130; GERGYE László, *A magyar művészregény kezdetei: Asbóth János álmai*, Világosság, 37(1996), 48–64.

8 Vö. VASAS Géza, *Egy politikai irányzat formaváltozásai: Asbóth János konzervativizmusa*, Kommentár, 2006/1, 93–100.

9 VASAS Géza, *A ritkaságok kötelező filológiája*, ItK, 2005/4–6, 603–613, 603; a kritikai írások: BÁN Zoltán András, *Ketten egy könyvről: Éretlenségünk iskolája*, Holmi, 1991/7, 922–924; LÁNCZI András, *Ketten egy könyvről: A kötelesség és a Gründerzeit*, Uo., 925–927.

10 A szakirodalomban 1876-os, 1877-es, 1878-as és 1879-es datálás is olvasható. A leggyakrabban 1878-ra keltezik a regényt, ennek oka, hogy az első megjelenés példányán is e dátum szerepel, a korabeli fogadtatásból azonban tudható, hogy a regény már 1877 végén elérhető volt az olvasóközönség számára.

marasztalta el – amely jellemzőket az újabb szakirodalom egyfajta „szabálytalanul modern műfajtalankodás”-ként értékelt.¹¹ Nem érdemes azonban attól sem eltekinteni, hogy a szerzőt elsősorban közíróként (és újságíróként) jegyezték ekkoriban, ami beárnyékolhatta szépirodalmi törekvéseit. Mintha ezt sugallná finoman a mű egy korai recenzense, ifj. Ábrányi Kornél is: „Asbóth János, mint politikai író sokkal ismertebb mint Asbóth János a belletrista. Ennek magyarázata azonban egyedül az, hogy nálunk a politikai irodalomnak aránytalanul nagyobb közönsége van, mint a szépirodalminak.”¹²

Nem mellesleg a regény azokban az években jelent meg, amikor a sajtó éppen Asbóth Jánostól volt hangos – csak hogy nem szépirodalmi teljesítménye, sokkal inkább három egymást követő, nem minden esetben alaptalan plágiumbotránya okán. 1874-ben *A magyar conservatív politika* című röpiratával kapcsolatban vádolták szellemi eltulajdonítással, amit a szerző részben el is ismert.¹³ 1877-ben a kolozsvári *Ébredés* című napilap éléről kényszerült távozni, mert a K. Papp Miklós szerkesztette *Magyar Polgár* távirati és egyéb eredeti híreit emelte át saját lapjába, azzal védekezve, hogy a hírek valójában egy francia orgánium sürgönyeiből származnak. Az eset végkimeneteléről érdemes idézni a kormánypárti *Ellenőr* nem épp jóindulatú beszámolóját:

„K. Papp Miklós, ki eredeti jó ötleteiről messze vidéken ismerős, kegyetlen tréfával mutatta ki aztán a – turpisságot. Az »Ébredés« számára nyomtatott egy egészen külön reggeli lapot, bolondabbnál bolondabb absurdumokat tartalmazó táviratokat gyártva, s Asbóth János ur pedig szépen kiollózta és feltálalta egytől egyig a bolond gombákat közönségének délután; [...] Persze, hogy mindebből egy betű sem volt való, s az igazi »Magyar Polgár« egészen egyéb táviratokat adott. A tréfa kegyetlen, de jó volt: a turpisság, a »Magyar Polgár« megoltása, a legcsattanósabban bebizonyult, s egész Kolozsvár kaczagott és hahotázott Asbóth János ur fölött.”¹⁴

Ezt követően 1881-ben újabb plágiumvád érte az angolszász kulturális orientációja miatt Sir John Asboth gúnynéven emlegetett szerzőt, amely során azonban tisztázni tudta magát egy tréfás, 100 forintos fogadás keretein belül. Egy Szilágyi Sándor, Helfy Ignác, Szederkényi Nándor, Láng Lajos és Pulszky Károly személyéből álló egylet döntött a kérdéses ügyben.¹⁵

11 A mű korabeli fogadtatásának főbb tendenciáiról röviden: SZAJBÉLY, *i. m.*, 119–120.

12 ÁBRÁNYI Kornél, „Álmok álmodója”: *Regény, írta Asbóth János, Magyarország és a Nagyvilág*, 1879. márc. 23., 188.

13 *Asbóth János ur*, Pesti Napló, 1874. dec. 22. (esti kiadás), „Különfélék”; *Asbóth János ur röpiratáról*, Pesti Napló, 1874. dec. 31. (esti kiadás), „Irodalmi hírek”.

14 *Hírek*, *Ellenőr*, 1877. júl. 16.

15 *Asboth ur újabb stiklje*, *Ellenzék*, 1881. jan. 19., 3; *Asbóth ur újabb*, *Ellenzék*, 1881. jan. 26., 3.

Természetesen nem volna szerencsés túlhangsúlyozni e botrányok jelentőségét, mégis feltételezhető, hogy az *Álmok álmodója* korabeli elutasító fogadtatásához a szerző ellentmondásos és megosztó politikai-újságírói tevékenysége is hozzájárult. Ezt támasztja alá legalábbis Mikszáth Kálmán egy 1877. decemberi mulatságos karcolata is, mely maliciózus hangnemben utalt többek között a szerző Kolozsvárott esett szerkesztői bukására.

„Álmok álmodója

A világeért sem Asbóth Jánost értem, aki ugyan mint minden konzervatív ember, szintén álmok álmodója, s aki mikor már sehonnan nem követhetett el plágiumot, a saját álmait ollózta be regénynek. Úgy látszik, sokkal különb ember, mikor álmodik, mintha ébren van. Ne is legyen tehát soha többé ébredése! [...] Asbóth megfordítva fejlődik: más ember a vers-íráson kezd, onnan aztán a novellán, majd a regényen keresztül a politikai tanulmányokig vergődik, míg ő a magas politikán keresztül, a regénybe ütődött bele, hogy már legközelebb a novella-írás bűnébe essék, honnan okvetlenül a kadenciaírásba fog kilyukadni – ötvenéves korában.”¹⁶

Ennél azonban sokkal lényegesebb, hogy a regénynek valójában született egy második kiadása – még 1990 előtt, öt évvel az első megjelenése után, 1882-ben.¹⁷ Az új kiadáshoz Asbóth egy tizenegy oldalas műhelyesszét is mellékel, amelyben ismertette műve regénypoétikai törekvéseit saját szerzői intenciója alapján, és érintette a kritika által megrótt szerkezeti, narratológiai, karakterológiai összefüggéseket. Ez az előtanulmány és az azt tartalmazó kiadás azonban jóformán hozzáférhetetlen. Árulkodó lehet, hogy a szegedi könyvtárak mellett az Országos Széchényi Könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár sem szerepelteti katalógusában; a pécsi Csorba Győző Könyvtár gyűjteménye azonban szerencsére őriz egy példányt Kelemen Mihály törzsorvos (Babits Mihály anyai nagybátyja) hagyatékából.¹⁸ A kötet ritkasága, valamint a korabeli kiadási gyakorlat tükrében nem teljesen alaptalan a föltételezés, miszerint Asbóth (vagy az Athenaeum Kiadó) a „második” edíció kiadásakor valójában az első kiadás eladatlan példányait használta fel, pontosabban azok belíve elé fűzte a szerzői előszót és az új címlapot, amelyet immáron új kiadésként lehetett forgalmazni. (Mindezt persze aligha lehet bizonyítani, mindenesetre talán erre utal a második kiadás *Előszót* nem tartalmazó tartalomjegyzéke, a kötetek tördelésbeli és tipográfiai azonossága, valamint a sajtóhibák egyezése is.)¹⁹

16 MIKSZÁTH Kálmán, *Álmok álmodója*, Budapesti Napilap, 1877. dec. 28. (kiemelés az eredetiben). Hasonló, a szerző politikai és irodalmi tevékenységét összemósó, azokat egymás ellen kijátszó írás: Gil BLAS, *Karcolatok*, Budapest, 1881. jan. 30., 6.

17 ASBÓTH János, *Álmok álmodója*, Bp., Athenaeum, 1882.

18 Ezúttal is köszönöm Orsós Györgynek, a Pécsi Tudományegyetem doktoranduszának, hogy segítséget nyújtott a kötethez való hozzáférésben.

19 E sejtés valójában Takáts Józseftől származik, aki korábban szintén találkozott a lappangó Asbóth-kiadással. Ő hívta fel a figyelmem a korra jellemző „újrahasznosító” kiadói eljárás-

Az Asbóth-szakirodalom és a különböző *Álmok álmodója*-kiadások figyelmét eddig *szinte* teljesen elkerülte ez a második kiadás. Tudomásom szerint mindössze Császtvay Tünde Reviczky Gyula-kritikai kiadásának jegyzetanyaga, az Asbóth-irodalmon belül pedig Oláh Örsi Tibor stílustörténeti szempontú elemzése utalt a létére.²⁰ E szövegek azonban – szempontrendszerükből következően – nem hangsúlyozták a kiadás kuriózumértékét, s hogy valójában egy ismeretlen és igen nehezen hozzáférhető dokumentumra hivatkoznak. Az előszó nemcsak izgalmas regényelmélet-történeti, eszmetörténeti, kritika- és kánontörténeti dokumentum, de a szerző saját – az újabb szakirodalom megfigyeléseivel szerfölött egybecsengő – értelmezését is tartalmazza. Emellett talán a szélesebb olvasóközönség érdeklődését is fölkeltheti, hiszen igen ritka (kultikus megközelítésre is alkalmas) jelenség, hogy egy mellőzött szerző a bukott regénye új kiadásában „megjósolja” későbbi fölfedezését, ahogy azt Asbóth tette írása bevezető soraiban: „az idő úgy el fogja söpörni a balvéleményeket, mint pelyvát a fuvallat és gazdag elismerése fogja jóvá tenni a legsujtóbb mellőzést is.” Célszerűnek látjuk tehát – a korszak íráshasználatának jellegzetességeit megőrizve, ám a nyilvánvaló sajtóhibákat korrigálva – közölni az *Előszót*, remélve, hogy e forrásközlés esetleg egy új, immáron végre teljes regénykiadásnak is megágyazhat.

sokra is. Vö. KERÉNYI Ferenc, *Madách Imre (1823–1864)*, Pozsony, Kalligram, 2006 (Magyarok Emlékezete), 234–235. Megegyező sajtóhibára példa lehet a 257. oldal 13. sorában a „mindeu” (‘minden’) szó nyilvánvalóan hibás alakja.

20 REVICZKY Gyula *Összes verse: Kritikai kiadás*, I, *Versek*, kiad. Császtvay Tünde, Bp., Argumentum Kiadó–OSZK, 2007, 772; OLÁH ÖRSI Tibor, *Asbóth János Álmok álmodója című regényének stilisztikai helye a magyar irodalomban = „Arany-alapra arannyal”: Tanulmányok a magyar irodalmi szecesszió stílusáról*, szerk. SZABÓ Zoltán, Bp., Tinta, 2002, 168–190.

Asbóth János

Előszó¹

A leghálátlanabb szerepek egyike, hogy az ember saját műveiről nyilatkozzék és mindenestre ellenkezik az alkotó író dignitásával, hogy összeszólalkozzék bírálói-val. Művének, azaz saját magának érdemeit, még a világos félreértéssel, de magával a roszakarattal szemben sem vitathatja. Legfeljebb ha bejelentheti fellebbezését az idő legfőbb ítélőszékéhez, ahhoz a csalhatatlan forumhoz, mely előtt nem egy nagy író nyerte meg pörét első bírálóinak kicsinlésével, mellőzésével szemben. És az írónak valóban nincs is miért feleselni bírálóival. Vagy igazuk van, és akkor minden vergődése hiábavaló. Ha pedig nincs igazuk, akkor az idő úgy el fogja söpörni a balvéleményeket, mint a pelyvát a fuvallat és gazdag elismerése fogja jóvá tenni a legsujtóbb mellőzést is. Az az egy vigasz mindig megmarad a kritikával szemben, hogy DISRAELI első regényeit, EÖTVÖS Karthausiát is mellőzéssel és gúnnyal fogadta.

Hanem manapság, mikor még a képekhez és zeneművekhez is magyarózó szöveggel szolgálnak a szerzők, azt az egyet talán mégis meg szabad tenni, hogy a bírálatok felfogásával szemben megmagyarázza az ember, hogy mi volt az, a mire törekedett, mik valának szándékai. Mert hiszen ezzel még nem követi el azt a szerénytelenséget, hogy a kitűzött feladat elérését is vitassa.

A képzelet alkotásaiban a külső események brutalitása az, a mi a legfejletlenebb fogékonyságra, a legalantabb járó lelkekre is hat, sőt ezeket csakis a meglepő események zajos tolongása ragadja meg. Fejlettebb lelkület kell a fogékonysághoz az események által keltett érzelmek iránt, a legfejlettebb lelkület, a legmíveltebb elme ahhoz, hogy az érzelmek által felkeltett eszmékben gyönyörködni tudjunk.

E három magaslati fokozat egyikén vagy másikán állhat az író, de állhat a bírálat, állhat a közönség is. Három szellemi színvonalra oszthatók a képzelet alkotásai, a szerint, a mint a külső események, az érzelmek vagy eszmék uralkodnak benne. De nem csak az író és művét, hanem a bírálatot is e színvonalok egyikére utalhatjuk, a szerint, hogy ez alkotó elemek melyike iránt bir legtöbb fogékonysággal.

És én azt tartom, hogy szépirodalmi productionók, jelesen pedig elbeszélő prózánk nagy tömege, – mert az átlagról beszélek, nem a kiemelkedő nagyságokról, nem EÖTVÖSRŐL, KEMÉNYRŐL, JÓKAIRÓL, mert az övékkel egybevetni művetem nem csak szerénytelenség, hanem egyúttal a legnagyobb kegyetlenség is volna önmagam iránt, – azt tartom tehát, hogy ide tartozó productionók átlaga alig emelkedik túl ama három színvonal legalacsonyabbikán, hogy ezen áll kritikai felfogásunk átlaga is, és hogy így ketten együtt, írók és bírálók, erre szorítják a közönséget is.

¹ A szövegközlés forrása: ASBÓTH János, *Álmok álmodója*, Bp., Athenaeum, 1882, I–XI.

Elbeszélő irodalmunk ez átlagában a pusztán külső esemény, az a mi történik, a mi az emberek körül és az emberekkel történik, túlteng annak a rovására, a mi az emberekben történik. Pedig ez a magasabb, a fontosabb, az érdekesebb. Ez események rajzát is az élet elégtelen, vagy éppen hamis megfigyelésével kapjuk, és még inkább mutatkozik ez a hiányos observáció az érzelmek festésében. Magukban is szűken mérve a külső események tömege mellett, hiányzik az érzelmekből többnyire az erő, az igazság. Conventió és chablon a valódi érzelmek sokasága és complicációi helyett. Mert be vannak ugyan töltve néha egész lapok a szerző reflexióival, de ezek csak hideg mellékletet képeznek, nem hatja őket át az egész organismus meleg vérkeringése, mert a képzelet alkotásaiban valamint az érzelmeknek az eseményekből, úgy az eszméknek az érzelmekből kell ébredni, hogy költői közvetlenséggel és hatással birjanak.

Nem csoda, ha ilyen alantjáró tartalom mellett, melyben semmi sincs, a mi lekesíthetné magát az író, bágyadtan, laposan, köznapiasan és a legkülönfélébb jellemeknél is egyformán hangzik a nyelv is. Sőt vannak, a kik keresve keresik a köznapiasat, hívén, hogy e külső valóság által pótolható a belső igazság hiánya. Pedig az elbeszélő próza is költészet, és a köznapni élettől azért fordulunk a költészethez, hogy emelkedettebb hangokat, fényesebb színeket és világítást élvezzünk. A képzelet alkotásaiban még a köznapni dolgoknak is legalább egy hanggal, egy színnel magasabban kell megjelenni, valamint a színpad nem nélkülözheti a maga világítását és festékét.

Én azt hiszem, hogy a regénynek magasabb hivatása is lehet, mint az, hogy többé-kevésbé érdekes események köznapias nyelven eléadott krónikája legyen. És azon kifogást, hogy e regényben kevés az esemény, kevés történik és kevés a mese, szívesen elfogadom, mihelyt áll az, hogy a mi egy embernek bensejében történik, nem esemény, vagy legalább nem érdemes arra, hogy a regény foglalkozzék vele, és hogy egy jellemnek átalakulása vagy fejlődése nem képezhet mesét, mely az egész műnek lényeges tartalmát, vezérfonalát, egységét adja meg, ha mindjárt nem is folyik mellette minden epizódjában egységes külső cselekmény. Ha azonban ezt be lehetne bizonyítani, akkor be volna bizonyítva, hogy némely legjelesebb írónak eddig legjobbnak tartott regénye rossz regény. Megvallom, hogy az én törekvésem az volt, hogy a főalaknak belső életére koncentráljam a legerősebb világítást, és minden egyebet csak annyira akartam megvilágítani, felhasználni, felléptetni, a mennyire e belső élet megvilágítására szükséges volt. Erre szolgáltak az események, az epizódok, csak erre és csak ennyire használtam ezeket.

Talán innen van az is, hogy a „compositio egységét, kerekdedségét”, „a szerkezet arányosságát” is nélkülözte egy-egy bírálat, mivel ott kereste, a hol nincs, a külső eseményekben, nem ott, a hol legalább törekedtem rá, a főalak belső életének folytonos, fokozatos fejlődésében.

Mi ez a fejlődés?

Az ifjú nemes törekvést akartam feltüntetni, ama nehéz küzdelmében, mely által meg kell nyerni az első nagy csatát legelőször is önmaga fölött.

Akármennyire uralkodjanak a nemes dispositiók valamely jellemben, az egész-

séges ifjúsággal és forró vérével vele jár az élet élvezésére és önmagának érvényesítésére irányuló vágy. Íme itt van a nemes törekvések minden ellensége, az élvvágy, a hiúság, az önzés; ezeket kell legyőzni, mielőtt más csatára, más győzelemre gondolni lehet. Az ifjú, tele nemes törekvésekkel, de tele az ifjúság ama természetes vágyaival is, sejtelve nélkül azonban a kettő között létező összeegyeztethetetlen ellentétnek, ez ellentétbe fog ütközni lépten-nyomon. Bele fog ütközni az életben mindenütt uralkodó hazugságba, és ha ez előtt meghajolni nem akar, sőt felveszi ellene a kesztyűt, gyűlöletet és gyűlölködést fog aratni, a hol örömet és boldogságot keresett. Ezért a legnemesebb törekvés is tehetetlen marad, a meddig világi hiúságról és élvezetről lemondani, gyűlöletet és gyűlölködést nyugodt szívvel elviselni meg nem tanúl, és magának a dicsvágynak meg kell tanulnia azt, hogy csak a mártýriumon túl kezdődik a dicsőség. A nemes ösztönök és az élet örömeinek ez az összeférhetlensége boldogtalanságot szül, melyet a tehetetlenség amaz érzete a kétségbeesésig fokozhat. Az ellentétes vágyak erejétől függ, hogy milyen nagy lesz a küzdelem, a boldogtalanság, a kétségbeesés. A közönséges természetek közönséges compromissumra fognak jutni. S abban áldozatul esik minden nemes törekvés és az önzés vágyainak, élvezeteinek. Mások áldozatául esnek a kétségbeesésnek. És megtörténik a legnemesebben is, hogy a csüggedés és boldogtalanság hangulatában beleveti magát az élvek mámorába, de csak azért, hogy azzal a tudattal ébredjen föl belőle, hogy ebben számára kielégítés nincs, és hogy a csömör és az önvád hangulatában megtalálja az erőt arra, a mire ereje addig nem volt, az erőt arra, hogy lemondjon élvezetről, hiúságról, világi boldogságról, és felismerje, hogy az, a kiben kiolthatatlanul élnek a nemes törekvések, csak egyetlenegyben találhat kielégítést, a kötelesség keresésében és teljesítésében, történjék akármi.

E fejlődésen megy át a hős. A kétségbeesés tompaságából a művészet hatalmas befolyása rázza fel. De hatva érzékiségére is, ez viszi az érzéki mámorba. És a csömör és önvád, melylyel ebből ébred, fejezi be a fejlődést.

Csak a „Második könyv”-et kellett volna rövidre vonni, és azok is megtalálnák a compositió egységét, a szerkezet arányosságát, a kik csupán a külső eseményekben és nem a belélet fejlődésében keresik. Úgyde épen itten kellett feltüntetni az ellentétek erejét és a jellemnek minden tetterő mellett is tehetetlenségét ez egymást paralyzáló ellentétek miatt. A hősnek e tehetetlenségét is hibáztatta a bírálatok egyike, azt, hogy nagyokat szeretne tenni, de nem tud. Nos, ilyen stádium megvan a tettek legnagyobb embereinek életében is, és épen ezt kellett feltüntetni a maga valóságában és okaiban. E tehetetlenség ered az egymást paralyzáló erőkből. De épen ebben van a bizonyosság, hogy ha ezeknek egyike le van győzve, a másik érvényesülni fog. E legyőzéssel, a jellem ily átalakulásával, megtisztulásával végződik a regény. És ez az átalakulás magára teljesen bevezett egész. Ha mindamellet a bírálók egyike kíváncsi volt a folytatásra, és azt kívánja látni, mi történik ezután, csak azt a vigaszt nyújthatom neki, hogy várjon újabb regényre. Emez készen van, be van végezve és be van fejezve. Az ilyen együgyü kívánságnak ép oly kevésbé lehet eleget tenni, mint a hogy, azt hiszem, nem lehet eleget tenni sem annak a bírálónak, a ki a „Második könyv”-et rövidebbnek, sem annak a ki sokkal hosszabbnak szeretné.

Íme ezek voltak tehát szándékaim. Hogy mindez hogyan van kivive, hogy a külső eseményekben és jelenetekben meg van-e az élet hű megfigyelése, hogy az emberek beléletében, az érzelmekben és eszmékben meg van-e az igazság és közvetlenség, hogy a hol művészi dolgokról van szó, a mondottak érdeemesek-e az elmondásra, és megállhatnak-e nem csak önmagukban, hanem a regényben is, mint hangulatok tükrözői és keltői és események előkészítői, hogy végre a nyelv megfelel-e a tartalomnak és hangulatnak és minden egyes személy nyelve a személynek? Minderről beszélni természetesen nem az én dolgom.

BUDAPEST, 1881. november havában.

A szerző